

Z orzecznictwa Sądu Najwyższego

Dr Eliza Maniewska

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-8101-7351

e-mail: e.maniewska@wpia.uw.edu.pl

Nakaz wykładni ścisłej przepisów prawa ubezpieczeń społecznych — najnowsze orzecznictwo

Social insurance law — obligation of strict interpretation of social insurance law provisions — the latest case law

Streszczenie

Realizacja nakazu ścisłej wykładni przepisów prawa ubezpieczeń społecznych w procesie sądowego stosowania prawa (wymiaru sprawiedliwości w tych sprawach) nierzadko napotyka na szereg trudności. Opracowanie zawiera zobrazowanie tych trudności na przykładzie rozstrzygnięć dwóch uchwał składu powiększonego Sądu Najwyższego w sprawach ubezpieczeniowych, przełamujących dotychczasowe utrwalone linie orzecznicze tego Sądu.

Słowa kluczowe

prawo do emerytury, emerytura pomostowa, staż emerytalny

JEL: K31

Abstract

Often the implementation of the order to strictly interpret the provisions of social insurance law in the judicial process of applying the law (justice in these cases) encounters a number of difficulties. The study illustrates these difficulties on the example of the decisions of two resolutions of the enlarged composition of the Supreme Court in social insurance matters, breaking the existing established jurisprudence of this Court.

Keywords

right to a retirement pension, bridging pension, retirement seniority

Wbrew pojawiającym się niekiedy opiniom o „bezproblemowości” prawa ubezpieczeń społecznych, obserwacja sądowej praktyki jego stosowania daje podstawy do przyjęcia, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w sprawach ubezpieczeniowych nie tylko nie jest zadaniem łatwym, ale niekiedy wręcz daleko bardziej wymagającym niż w szeregu innych rodzajów spraw. Być może dysonans ten wynika z faktu, że przepisy prawa ubezpieczeń społecznych mają charakter bezwzględnie obowiązujący i że jest to regulacja ścisła, a dominującą rolę w ich wykładni przypisuje się wykładni literalnej. Tymczasem należy zgodzić się z R. Babińską - Górecką (taż, 2020, s. 475), że „regulacja prawa ubezpieczeń społecznych w wielu miejscach daleka jest od realizacji założeń o ustanawianiu prawa o ściśle sprecyzowanej treści”. Występują w niej dość często zwroty wieloznaczne; piętrowe odesłania stanowią zasadę a nie wyjątek; nierzadko też przychodzi zderzyć się z brakiem konsekwencji i spójności systemowej przepisów nań się składających, a w końcu także z trudnością w odkodowaniu zamysłu racjonalnego prawodawcy. Wszystko to zaś składa się na złożoność procesu wykładni tego prawa, a niekiedy w sposób oczywisty utrudnia „ściśle” sądowe stosowanie (wykładnię) tego prawa, a także — co nie mniej ważne — stosowanie go „sprawiedliwie” (czyli tak, jak na sąd przysłało).

Do zobrazowania powyższej tezy mogą posłużyć przykłady dwóch istotnych uchwał podjętych w ostatnim czasie przez skład powiększony Sądu Najwyższego (uchwały 7 sędziów z 8 czerwca 2022 r., III UZP 1/22 oraz uchwały 7 sędziów z 18 maja 2022 r., III UZP 2/22). Nie bez znaczenia jest przy tym, że faktycznym tłem analizowanych w nich problemów prawnych było zidentyfikowanie powszechnej praktyki nadużywania przepisów w celu uzyskania pozytywnej decyzji organu rentowego (sądu) odnośnie przyznania świadczenia z ubezpieczeń społecznych, konkretnie emerytury i emerytury pomostowej.

Pierwsza sprawa dotyczyła zaliczalności do ogólnego stażu emerytalnego pracy w gospodarstwie rolnym. Przedmiotem wątpliwości była kwestia, czy osoba, która na mocy art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 504 ze zm., dalej jako ustawa emerytalna) domaga się uwzględnienia przy ustalaniu prawa do emerytury okresów pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16. roku życia, przypadających przed dniem 1 stycznia 1983 r., musiała w tym okresie posiadać status „domownika” przewidziany w przepisach regulujących ubezpieczenie społeczne rolników.

Przypomnijmy zatem, że art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej był wielokrotnie przedmiotem wykładni Sądu Najwyższego. Przepis ten pozwala, w przypadku gdy posiadane okresy składkowe i nieskładkowe nie są wystarczające, na uzupełnienie stażu umożliwiającego nabycie prawa do emerytury między innymi przez uwzględnienie okresu pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia i wyjątkowo dopuszcza możliwość traktowania tych okresów tak jak okresów składkowych w ramach ubezpieczenia pracowniczego. Przy jego interpretacji pojawia się jednak problem, czy jako okres uzupełniający pracowniczy staż emerytalny może być uwzględniony okres pracy w gospodarstwie rolnym wyłącznie przez osobę, która spełnia warunki uznania jej za domownika rolnika w rozumieniu przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników.

W tej materii w orzecznictwie Sądu Najwyższego wykształciły się dwie linie orzecznicze.

Pierwsza z nich zakłada, że o uwzględnieniu przy ustalaniu prawa do świadczeń emerytalnych okresów pracy w gospodarstwie rolnym sprzed objęcia rolników obowiązkiem opłacania składki na rolnicze ubezpieczenie społeczne domowników (to jest przed 1 stycznia 1983 r.) przesądza wystąpienie dwóch okoliczności: 1) wykonywanie czynności rolniczych musi mieć wymiar nie niższy niż połowa ustawowego czasu pracy, minimum 4 godziny dziennie oraz 2) powinno odbywać się zgodnie z warunkami określonymi w legalnej definicji domownika z art. 6 pkt 2 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, włącznie z art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 28 lutego 1997 r., II UKN 96/96, OSNAPiUS 1997/23/473; z 13 stycznia 1998 r., II UKN 433/97, OSNAPiUS 1998/22/668; z 13 listopada 1998 r., II UKN 299/98, OSNAPiUS 1999/24/799; z 10 maja 2000 r., II UKN 535/99, OSNAPiUS 2001/21/650; z 12 maja 2000 r., II UKN 538/99, OSNAPiUS 2001/21/651; z 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00, OSNAPiUS 2003/7/186; z 22 stycznia 2003 r., II UK 51/02 OSNP 2004/7/127; z 19 marca 2010 r., II UK 249/09, LEX nr 599773; z 8 marca 2011 r., II UK 305/10, LEX nr 852557; z 28 czerwca 2013 r., I UK 24/13, OSNP/2014/4/61 i z 17 stycznia 2017 r., I UK 491/15, LEX nr 2242375). Szczegółowo pogląd ten został przedstawiony przez Sąd Najwyższy w wyroku z 17 stycznia 2017 r., I UK 491/15, w którym przyjęto, że chociaż przepisy art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy emerytalnej nie odsyłają wprost do przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników, to jednak „operują datami istotnymi z punktu widzenia tego ubezpieczenia”. Dotyczą one osób, które w wymienionych okresach nie podlegały ubezpieczeniu społecznemu rolników z uwagi na to, że system taki nie istniał (rolnicy przed dniem 1 lipca 1977 r.) lub nie obejmował danej kategorii podmiotów (domownicy przed dniem 1 stycznia 1983 r.), ale po datach wskazanych w art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy emerytalnej zostały tym systemem objęte. A zatem unormowanie art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy emerytalnej pozwala na uwzględnienie w stażu ubezpieczeniowym wymaganym

w powszechnym systemie ubezpieczenia społecznego do nabycia prawa do świadczeń emerytalnych okresów prowadzenia gospodarstwa rolnego i pracy w nim, które w świetle przepisów obowiązujących odpowiednio przed dniem 1 lipca 1977 r. i dniem 1 stycznia 1983 r. nie stanowiły tytułu do objęcia rolniczym ubezpieczeniem społecznym, a jednocześnie nie stanowiły tytułu do podlegania powszechnemu systemowi ubezpieczenia społecznego. Sąd Najwyższy w ten sposób argumentował przyjęcie wykładni, że tylko praca w gospodarstwie rolnym osoby spełniającej kryteria uznania za domownika rolnika może być zaliczona do stażu w powszechnym systemie ubezpieczenia społecznego. W uzasadnieniu tego wyroku Sąd Najwyższy nie przesadził jednak, które kryteria (z której z dwóch ustaw) mają decydujące znaczenie, chociaż zwrócił uwagę na różnice występujące w definicji domownika pojawiające się w art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin oraz w art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

W ramach drugiej linii orzeczniczej zaprezentowano pogląd o niestosowaniu do art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej definicji domownika rolnika. Został on przedstawiony przez Sąd Najwyższy w wyroku z 19 grudnia 2000 r., II UKN 155/00 (OSNP 2002/16/394), w którym przyjęto, że okres pracy w gospodarstwie rolnym według ustawy emerytalnej, mimo że nie jest okresem pracy *sensu stricto*, a przez podkreślenie, że chodzi o pracę po 16 roku życia, nawiązuje do okresu pracy w gospodarstwie rolnym wykonywanej przez domowników rolnika, czyli osoby mu bliskiej, nie może być uważany za przewidziany w art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników okres ubezpieczenia społecznego domownika, zwłaszcza że sporne okresy pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. nie były okresami podlegania ubezpieczeniu społecznemu i nie była za nie opłacana składka na ubezpieczenie. W uzasadnieniu podkreślono, że przeciwko pojmowaniu okresu pracy w gospodarstwie rolnym jako pracy domownika przemawia to, iż art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej nie jest wyraźnie adresowany do osób objętych ubezpieczeniem społecznym z tytułu pracy w gospodarstwie rolnym (domowników) ani do osób zatrudnionych w gospodarstwie rolnym na podstawie umowy o pracę. Przepis ten reguluje kwestie stażu emerytalnego wymaganego od innych ubezpieczonych niż rolnicy, w którym okres pracy w gospodarstwie rolnym jest okresem zaliczanym wprost, niezależnie od uregulowań z ustawy o ubezpieczeniu społecznym, i traktowanym jak okres składkowy. Stwierdzenie to prowadzi więc do niedopuszczalności stosowania (przez analogię) wobec osoby, o której mowa w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej, kryteriów objęcia ubezpieczeniem domowników rolnika na podstawie art. 6 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. W szczególności chodzi o warunek pozostawania we wspólnocie gospodarczej z rolnikiem i stałości wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym. Żadnego znaczenia dla uwzględnienia okresu pracy w gospodarstwie rolnym nie ma więc za-

mieszkiwanie w gospodarstwie rolnym ani wykonywanie pracy stałe czy tylko sezonowe, np. w czasie wakacji.

Kontynuacją przedstawionego stanowiska stanowi wyrok Sądu Najwyższego z 9 lipca 2013 r., III UK 103/12 (LEX nr 1555686).

Zreferowana rozbieżność została usunięta przez wydanie uchwały z 8 czerwca 2022 r., III UZP 1/22. Sąd Najwyższy przychylił się w niej do drugiego z referowanych stanowisk i przesądził, że warunkiem uwzględnienia przy ustalaniu prawa do emerytury oraz przy obliczaniu jej wysokości przypadających przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresów pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia na podstawie art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS nie jest spełnienie przez ubezpieczonego przesłanek określonych w art. 6 pkt 2 ustawy z 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników lub/oraz art. 2 pkt 2 ustawy z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin.

W uzasadnieniu skład powiększony m.in. wskazał, że w pierwszej linii orzeczniczej, która uwzględniła przede wszystkim wykładnię systemowo-historyczną, wymaga się od ubezpieczonego spełnienia kryteriów domownika przewidzianych w przepisach ubezpieczenia społecznego rolników. W drugiej linii orzeczniczej — która nawiązuje do wykładni językowej — akcentuje się, że przepis art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej *expressis verbis* nie odnosi się do podmiotu pracującego w gospodarstwie rolnym i nie artykułuje — wprost lub przez odwołanie się do innych przepisów — żadnych wymagań, które taki podmiot (poza pracą w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r., a zarazem po ukończeniu 16 roku życia) miałby spełniać.

W ocenie Sądu Najwyższego w składzie powiększonym, prawidłowe odkodowanie art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej w pierwszej kolejności powinno uwzględnić wykładnię językową, a uzupełnianie wyniku tej wykładni o inne wyniki wykładni, w tym przede wszystkim o wyniki wykładni systemowo-historycznej, jest wątpliwe.

Po pierwsze, odstępianie od wykładni językowej może nastąpić tylko w sytuacjach wyjątkowych, ponieważ pomocniczość wykładni systemowej i funkcjonalnej służyć ma przede wszystkim do rozstrzygania wątpliwości, których nie usuwa wykładnia językowa, w szczególności pozwala uzasadnić wybór między różnymi możliwymi interpretacjami językowymi danego zwrotu czy przepisu i pozwala odpowiednio zmodyfikować sens językowy przepisu, harmonizując go z wymogami wykładni systemowej lub funkcjonalnej. Obywatel ma prawo działać w zaufaniu przede wszystkim do tego, co zostało w tekstach prawnych napisane, nie musząc badać, co prawodawca zamierzał czy chciał osiągnąć (Morawski, 2006, s. 67–70).

Po drugie, ustawodawca niewątpliwie był świadom istnienia w przepisach dotyczących ubezpieczenia społecznego rolników pojęcia „domownika”. Nieodesłanie do tego pojęcia zarówno w art. 5 pkt 3 ustawy rewalityzacyjnej, jak i w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej,

czy też w art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, trudno uznać za przeoczenie (pomyłkę) ustawodawcy, którą można byłoby uzupełnić w drodze wykładni. Należy raczej założyć, że racjonalny ustawodawca świadomie i nie bez przyczyny, przewidując możliwość zaliczenia pracy w gospodarstwie rolnym do powszechnego stażu emerytalnego zrezygnował z powoływania wieloaspektowego statusu domownika, ograniczając się jedynie do wymogu „wykazania pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia”. W żadnym z wymienionych powyżej przepisów nie użyto na określenie pracy w gospodarstwie rolnym elementu podmiotowego charakteryzującego domownika rolnika. W żadnym z wymienionych powyżej przepisów nie użyto na określenie pracy w gospodarstwie rolnym elementu podmiotowego charakteryzującego domownika rolnika. Takie rozwiązanie zostało natomiast przyjęte w art. 1 ust. 1 pkt 3 ustawy z 20 lipca 1990 r. o wliczaniu do okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy (Dz.U. Nr 54, poz. 310), w zakresie zaliczenia do stażu pracy okresu pracy w gospodarstwie rolnym po dniu 1 stycznia 1983 r., ponieważ zgodnie z tym przepisem do stażu pracowniczego wlicza się okresy zatrudnienia w charakterze domownika w rozumieniu przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Z kolei w art. 1 ust. 1 pkt 2 tej ustawy przewidziano możliwość wliczenia do pracowniczego stażu pracy przypadających przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresów pracy po ukończeniu 16 roku życia w gospodarstwie rolnym prowadzonym przez rodziców lub teściów, poprzedzających objęcie tego gospodarstwa i rozpoczęcie jego prowadzenia osobiście lub wraz ze współmałżonkiem. Ustawodawca w cytowanym przepisie konsekwentnie nie odwołał się do wykonywania pracy, zgodnie z warunkami określonymi w legalnej definicji domownika, stosując takie odesłanie tylko do pracy wykonywanej w gospodarstwie rolnym po dniu 1 stycznia 1983 r., o której mowa w art. 1 ust. 1 pkt 3 ustawy z 20 lipca 1990 r. o wliczaniu do okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy.

Po trzecie, definicja pojęcia domownika ulegała znacznym zmianom. Racjonalny ustawodawca, chcąc uwzględnić status domownika w przypadku przepisów powszechnego ubezpieczenia emerytalnego, niewątpliwie odniósłby się do tych zmian, odsyłając do konkretnej regulacji ustawowej. Brak takiego odesłania powodowałby, że organ stosujący prawo dysponowałby swobodą co do wyboru, z której z odmiennych definicji domownika skorzystałby w danej sprawie, co w świetle konstytucyjnej zasady równości jest niedopuszczalne. Zaakceptowanie stosowania odnośnie do art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej wykładni historycznej prowadziłoby ponadto do sytuacji, w której stan faktyczny z okresu przed dniem 1 stycznia 1983 r. byłby oceniany z perspektywy przesłanek definicji legalnej domownika wprowadzonej do obrotu prawnego po tej dacie. Zauważyć trzeba, że zakaz retroaktywności sprowadza się właśnie do tego, iż nie można oczekiwać od adresa-

ta prawa (tu: osoby pracującej do dnia 1 stycznia 1983 r. w gospodarstwie rolnym), że będzie spełniał przesłanki odnoszące się do statusu domownika, który został do obrotu prawnego wprowadzony ustawą wchodzącą w życie z dniem 1 stycznia 1983 r. Wprawdzie stosowny przywilej umożliwiający zaliczenie okresu pracy w gospodarstwie został wprowadzony po raz pierwszy do ustawy później, bo ustawą rewolucyjną, niemniej jednak w efekcie wykładni historycznej, osoby, które chciałyby z niego skorzystać byłyby postawione wobec konieczności spełnienia niewskazanych wprost w przepisie dodatkowych warunków, na które nie miały już żadnego wpływu.

Po czwarte, prawodawcy przypisuje się racjonalność językową, socjotechniczną, prakseologiczną, itp. (Wronkowska, Ziemiński, 2001, s. 162–163), a skoro ustawodawca niewątpliwie był świadom istnienia w prawie ubezpieczeń społecznych rolników pojęcia domownika, to nieodesłanie do tego pojęcia w art. 5 pkt 3 ustawy rewolucyjnej oraz w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej trudno uznać za pomyłkę (przeoczenie), którą można by „naprawić” w drodze wykładni. Powyższe dają podstawy do przyjęcia, że racjonalny ustawodawca świadomie zrezygnował z przywoływania w tych przepisach wieloaspektowego statusu domownika, ograniczając się wyłącznie do kryterium „wykonywania pracy po 16 roku życia, a przed 1 stycznia 1983 r.”

Tym samym, skład powiększony uznał, że przepis art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej należy wyklądać ściśle i nieuprawnionym jest wymaganie od ubezpieczonych spełniania przesłanek, które decydowały w późniejszym okresie o podleganiu ubezpieczeniu społecznemu rolników. Prowadziłoby to do wykładni zwięzającej tego przepisu (*lege non distinguente nec nostrum est distinguere*), zaś przepisy regulujące system zabezpieczenia społecznego ze względu na swoją istotę i konstrukcję podlegają wykładni ścisłej. Ponadto — na co zwraca uwagę Sąd Najwyższy w ramach drugiej linii orzecniczej — argumentem przemawiającym za przyjęciem, że przy interpretacji art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej nie uwzględnia się przesłanek, które zawarte są w legalnej definicji domownika, jest odrębność systemów powszechnego ubezpieczenia społecznego i ubezpieczenia społecznego rolników, które zostały oparte na odmiennych zasadach podlegania ubezpieczeniu, finansowania i udzielania świadczeń. Przepisy normujące możliwość wzajemnego uwzględniania okresów ubezpieczenia uznaje się za przepisy szczególne, które wymagają ścisłego interpretowania i ostrożnego stosowania.

Kwestii zaliczalności do stażu ubezpieczeniowego osobno wyodrębnionych w ustawie okresów wykonywania pracy przez ubezpieczonego dotyczyło także rozstrzygnięcie zawarte w uchwale składu 7 sędziów z 18 maja 2022 r., III UZP 2/22. W sprawie chodziło o przesądzenie, czy dla spełnienia przesłanki do nabycia prawa do emerytury pomostowej z art. 4 pkt 6 ustawy z 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1924 ze zm.) konieczne jest wykonywanie pracy w szczególnych warunkach lub w szcze-

gólnym charakterze po 31 grudnia 2008 r. przez okres przynajmniej miesiąca.

Także w tym przypadku skład powiększony odstąpił od dotychczasowej linii orzecniczej Sądu Najwyższego z powołaniem się na prymat wykładni językowej w prawie ubezpieczeń społecznych.

Chodziło o wykładnię art. 4 ustawy o emeryturach pomostowych, zgodnie z którym pracownikowi przysługuje emerytura pomostowa, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) urodził się po dniu 31 grudnia 1948 r.;
- 2) ma okres pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze wynoszący co najmniej 15 lat;
- 3) osiągnął wiek emerytalny co najmniej 55 lat dla kobiet i co najmniej 60 lat dla mężczyzn;
- 4) ma okres składkowy i nieskładkowy, ustalony na zasadach określonych w art. 5 — 9 i art. 11 ustawy o emeryturach i rentach z FUS;
- 5) przed dniem 1 stycznia 1999 r. wykonywał prace w szczególnych warunkach lub prace w szczególnych warunkach, w rozumieniu art. 3 ust. 1–3 ustawy o emeryturach pomostowych lub art. 32 i 33 ustawy emerytalno-rentowej;
- 6) po dniu 31 grudnia 2008 r. wykonywał prace w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3.

W dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego wykształciła się linia orzecnicza, która z treści analizowanego przepisu wysnuwała dodatkowy warunek w postaci konieczności przepracowania w okolicznościach określonych w art. 4 pkt 6 ustawy o emeryturach pomostowych co najmniej jednego pełnego miesiąca.

W wyroku z 15 stycznia 2013 r., I UK 448/12 (LEX nr 1396383) Sąd Najwyższy stwierdził, że z wykładni art. 4 ustawy o emeryturach pomostowych wynika, że dla zaliczenia do okresu pracy w szczególnych warunkach zatrudnienia w takich warunkach w okresie od 1 stycznia 1999 r. do 31 grudnia 2008 r. wymagane jest, aby co najmniej jeden miesiąc takiego zatrudnienia przypadł przed dniem 1 stycznia 1999 r. oraz jeden miesiąc po 31 grudnia 2008 r. Ten sam pogląd powielony został w wyrokach Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2016 r., I UK 269/15; (LEX nr 1999817), z 13 listopada 2018 r., III UK 170/17 (LEX nr 2578220), a także z 14 kwietnia 2021 r., II USKP 34/21 (LEX nr 3245187).

W ostatnim z przywołanych wyroków wyjaśniono, że skrajna wykładnia, że nawet jeden dzień pracy w szczególnych warunkach po 31 grudnia 2008 r. wystarczy do nabycia emerytury pomostowej, nie byłaby nieuzasadniona, gdyby wcześniej zatrudnienie wnioskodawcy było pracą w szczególnych warunkach w obecnym ujęciu i gdyby brakował mu tylko jeden dzień takiej pracy. W sytuacji, gdy ubezpieczony wcześniej pracował w szczególnych warunkach, lecz nie była to praca w szczególnych warunkach w wąskim (obecnym) ujęciu art. 3 ust. 1 ustawy o emeryturach pomostowych, to w art. 4 pkt 6 tej ustawy nie chodzi o „brakujący” okres pracy, czyli uzupełniający niewystarczający okres poprzedniego zatrudnienia, lecz o samodzielną kwalifikację nowego zatrudnienia jako pracy w szczególnych warun-

kach. Praca, która poprzednio uprawniała do wcześniejszej emerytury, nie wystarcza do emerytury pomostowej, chyba że już przed 2009 r. ubezpieczony miał 15 lat pracy szczególnej, czyli takiej jak obecnie kwalifikowana praca w szczególnych warunkach (art. 49 w związku z art. 3 ust. 1 ustawy). Zmiana polega na wydzieleniu prac, które z wiekiem mogą z dużym prawdopodobieństwem spowodować trwale uszkodzenie zdrowia (art. 3 ust. 1 ustawy). W poprzednich szczególnych warunkach zatrudnienia nie badało się wpływu szkodliwości na organizm, bowiem decydowało samo zajmowanie określonego stanowiska. Wystarczało zatem już tylko kryterium formalne (ujęcie określonego zatrudnienia w wykazie prac w szczególnych warunkach). Miarą obecnej oceny w kwalifikacji prawnej zatrudnienia w szczególnych warunkach jest zaś negatywne oddziaływanie pracy na zatrudnionego, a zatem praca oceniana nie z krótkiej, lecz z dłuższej perspektywy, a więc zasadniczo nie po kilku czy kilkunastu dniach. Ta różnica pozwala na odwołanie się do wykładni logicznej, która uzasadnia stwierdzenie, że praca w szczególnych warunkach po 2008 r. nie może być dowolnie krótka, czyli już tylko choćby jako kilku lub kilkunastodniowy okres zatrudnienia. Wówczas uzupełnienie w tak nikłym wymiarze 15-letniego zatrudnienia, uprawniającego do emerytury pomostowej (art. 4 pkt 2, 5 i 6 ustawy) oznaczałoby, że na uprawnienie do emerytury pomostowej składałaby się prawie w całości praca w szczególnych warunkach w rozumieniu rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze (Dz.U. 1983 r. Nr 8, poz. 43 ze zm.), która nie jest już pracą w szczególnych warunkach w rozumieniu ustawy o emeryturach pomostowych. Ustawa o emeryturach pomostowych została natomiast przyjęta ze względu na konieczność ograniczenia poprzednich wcześniejszych emerytur na rzecz emerytur pomostowych, czyli zależnych od pracy w szczególnych warunkach w rozumieniu obecnej regulacji. Można zatem wymagać dłuższego zatrudnienia od ubezpieczonego, który poprzednio pracował nawet długo (ponad 15 lat) w szczególnych warunkach, jednak nie była to praca w szczególnych warunkach w rozumieniu art. 3 ust. 1 obecnej ustawy, jako że mogą być ubezpieczeni, którzy poprzednio wykonywali prawie przez 15 lat pracę ciężką, czyli taką jak ujęta w obecnej ustawie praca w szczególnych warunkach, jednak z różnych przyczyn takiej pracy niemożący dalej wykonywać, choć brakować może im tylko krótki okres pracy, na przykład tylko 1 miesiąc szczególnego zatrudnienia do uzyskania emerytury pomostowej. Sąd Najwyższy zaakcentował przy tym, że dla odkodowania treści normy prawnej, znaczenie powinna mieć również ocena w aspekcie warunku proporcjonalności ocenianej regulacji jako poszukiwanego elementu normy sprawiedliwej. Zdaniem Sądu Najwyższego (wyrażonym w sprawie II USKP 34/21), tożsamy wniosek wynika również z zasad finansowania emerytur pomostowych, gdyż są one wypłacane ze składek obciążających pracodawców oraz budżetu państwa, a więc inaczej

niż poprzednio. Takie uwarunkowanie przemawia za tym, że w ocenie uprawnienia do emerytury pomostowej znaczenie ma zatrudnienie w szczególnych warunkach przez okres co najmniej miesiąca, nie tylko ze względu na rozliczanie co miesiąc składek, ale także dlatego, że okres taki pozwala ocenić przydatność i w ogóle zdolność do wykonywania danej (nowej) pracy w szczególnych warunkach, a na tym tle zauważyć, czy nie chodzi tylko o „koniunkturalne” podjęcie zatrudnienia przy instrumentalnym wykorzystaniu przepisów o nowych emeryturach pomostowych. W skrócie rzecz ujmując, według podniesionych argumentów, po pierwsze, przepisy ustawy nie mogą legalizować „koniunkturalnego” podjęcia (krótkotrwałego) zatrudnienia przy instrumentalnym wykorzystaniu przepisów o nowych emeryturach pomostowych; po drugie, definicja pracy w warunkach szczególnych (zawarta w art. 3 ust. 1 ustawy o emeryturach pomostowych) kładzie nacisk na negatywne oddziaływanie pracy na zatrudnionego, a zatem praca musi być oceniana (kwalifikowana) nie z krótkiej, lecz z dłuższej perspektywy, a więc zasadniczo nie po kilku czy kilkunastu dniach; po trzecie wreszcie, rozliczanie składek na Fundusz Emerytur Pomostowych następuje w cyklu miesięcznym.

Skład powiększony, odmawiając słuszności przytoczonej argumentacji, m.in. uwypuklił, że chociaż mogą się zdarzyć sytuacje, gdy ktoś próbuje wyludzić pewne świadczenia, jednak nie uzasadnia to wprowadzania dodatkowych, nieprzewidzianych przez ustawodawcę przesłanek nabycia prawa do emerytury, a ewentualnie wymaga to dokładnego zbadania w realiach konkretnej sprawy, czy praca w warunkach szczególnych lub o szczególnym charakterze podjęta krótkotrwanie po 31 grudnia 2008 r. nie była pozorna.

Według składu powiększonego (III UZP 2/22) należy także dostrzec różnicę między przesłankami nabycia prawa do emerytury pomostowej wymienionymi w art. 4 a przesłankami z art. 49 pkt 3 tej ustawy. Zgodnie z tym drugim przepisem możliwe jest nabycie prawa do emerytury pomostowej, jeżeli poza spełnieniem innych przesłanek, osoba która nie spełni przesłanki z art. 4 pkt 6 ustawy o emeryturach pomostowych (tj. po dniu 31 grudnia 2008 r. nie wykonywała pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3 tej ustawy), w dniu wejścia w życie ustawy (tj. na dzień 1 stycznia 2009 r.) miała wymagany 15-letni okres pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3 ustawy o emeryturach pomostowych. Porównując zasady nabycia prawa do emerytury pomostowej z art. 4 oraz z art. 49 ustawy w zakresie struktury wymaganego stażu, należy więc zwrócić uwagę, że w art. 4 pkt 2 ustawy mowa jest o 15-letnim okresie (stażu) pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze bez dodatkowej kwantyfikacji tego okresu. Należy zatem rozumować, że przesłankę tę spełni osoba, której staż składa się z okresów pracy w szczególnych warunkach lub pracy o szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3 ustawy lub z okresów pracy w szcze-

gólnych warunkach lub pracy o szczególnym charakterze z art. 32 i art. 33 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Sens normatywny art. 49 pkt 3 ustawy sprowadza się więc do tego, że pozostawiając taki sam wymagany okres stażu, ogranicza jego strukturę wyłącznie do okresów pracy w szczególnych warunkach lub pracy o szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3 ustawy. Logicznym wnioskiem jest zatem stwierdzenie, że możliwa jest sytuacja, w której potencjalny uprawniony spełni warunek posiadania odpowiednio długiego stażu z art. 4 ustawy, choć nie będzie spełniał takiego warunku z art. 49 ustawy. Wobec tego postulowany w orzecznictwie wymóg długotrwałości (tj. nie incydentalności) wykonywania szczególnej pracy na potrzeby nabycia prawa do emerytury pomostowej znajduje swój wyraz w warunku z art. 4 pkt 2 ustawy, nie zaś w pkt. 6. Brak ograniczenia struktury stażu w art. 4 ustawy o emeryturach pomostowych nie może być jednocześnie postrzegany jako omyłkowy. Specyfika świadczeń nabywanych z tytułu szczególnej pracy wymaga dokonywania aktualizacji prac, które są immanentnie związane z występowaniem niekorzystnych czynników. Aktualizacja listy w 2008 r. nie mogła zatem całkowicie pomijać okresów, które były klasyfikowane jako praca szczególna w uprzednim okresie. Niezależnie bowiem od politycznego tła ukształtowania w latach osiemdziesiątych dwudziestego wieku poprzedniej listy, nie można uznać arbitralnie — zwłaszcza na etapie stosowania prawa, że pominięcie danego rodzaju prac w wykazie z 2008 r. oznacza automatycznie, iż w przeszłości negatywne czynniki nie oddziaływały na wykonujących takie prace.

Na przesłanki nabycia prawa do emerytury pomostowej należy patrzeć w sposób całościowy i umieszczać je

w pewnym kontekście związanym z sytuacją życiową pracownika. Skupienie się jedynie na okresie wykonywania pracy przez ubezpieczonego po 31 grudnia 2008 r. i wyprowadzanie wniosków dotyczących warunków spełnienia przesłanek nabycia prawa do emerytury pomostowej, określonych w art. 4 ustawy o emeryturach pomostowych, powoduje zatarcie pewnego kontekstu, do którego uchwycenia konieczne jest szersze spojrzenie na cel wprowadzenia analizowanych przepisów. Nie można bowiem tracić z pola widzenia faktu, że samo wykonywanie pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze po 31 grudnia 2008 r. przez okres krótszy niż miesiąc nie spowoduje nabycia prawa do emerytury pomostowej. Niezbędne jest również spełnienie pozostałych przesłanek, w tym 15-letniego stażu pracy w warunkach szczególnych lub o szczególnym charakterze. Nie można skupiać się jedynie na tym, że praca szczególna po 31 grudnia 2008 r. przez okres krótszy niż miesiąc nie obciąża wystarczająco organizmu pracownika, aby przyznać mu emeryturę pomostową, bowiem jest zbyt krótkotrwała. Trzeba mieć na względzie, że jest to tylko końcowy okres pracy pracownika, dopełniający niejako jego wcześniejszą, wieloletnią pracę w warunkach szczególnie obciążających dla organizmu pracownika. Nawet fakt, że pewne prace nie są już uznawane za prace w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze (z różnych powodów, bowiem może to wynikać ze zmian w technologii, dostępnych środkach bezpieczeństwa) nie powoduje, że możemy pominąć tę pracę wykonywaną w latach poprzednich, gdy była ona uznawana za pracę szczególną i skupić się jedynie na krótkotrwałym okresie pracy po 31 grudnia 2008 r.

Bibliografia/References

- Babińska-Górecka, R. (2020). Właściwości regulacji prawnej ubezpieczeń społecznych. W: A. Wypych-Żywicka (Red.), *System prawa ubezpieczeń społecznych. Część ogólna*. Wolters Kluwer.
- Morawski, L. (2006). *Zasady wykładni prawa*. TNOiK.
- Wronkowska, S., Ziemiński, Z. (2001). *Zarys teorii prawa*. ARS BONI ET AEQUI.

Dr Eliza Maniewska, doktor nauk prawnych, absolwentka Wydziału Filozofii oraz Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1998 r. zatrudniona w Sądzie Najwyższym, obecnie na stanowisku członka Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego. W 2007 r. zdała egzamin sędziowski z wynikiem bardzo dobrym; wpisana na listę radców prawnych. Od 2018 r. adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w Katedrze Prawa Pracy i Polityki Społecznej. Autorka wielu publikacji z zakresu prawa pracy oraz prawa konstytucyjnego. Współautorka — wraz z SSN Kazimierzem Jańskim (obecnie w stanie spoczynku) — Komentarza do Kodeksu pracy, który doczekał się już 12 wydań.

Dr Eliza Maniewska, Doctor of Law, graduate of the Faculty of Philosophy and the Faculty of Law and Administration at Warsaw University. Since 1998, she has been employed in the Supreme Court, currently as a member of the Supreme Court Research and Analyses Office. In 2007 she passed the judicial exam with a very good result; entered on the list of legal advisers. From 2018, a lecturer at the Faculty of Law and Administration of the University of Warsaw in the Department of Labour Law and Social Policy. Author of many publications in the field of labour law and constitutional law. Co-author — together with SSN Kazimierz Jański (currently retired) — Commentary on the Labour Code, which has 12 editions.